

DAVLAT SHAKLLARI: AN'ANAVIY TASNIFDAN NOODATIY NAZARIY YONDASHUVGACHA

*Ilmiy rahbar: Sattorov Dilshod Yuldashovich Bojxona instituti umum
huquqiy fanlar kafedrasi oqituvchisi datsent*

Bojxona instituti 1-kurs kursanti Ruziyev Ogabek Azimboy og'li

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada davlat shakllari tushunchasi klassik yuridik yondashuvlardan tashqariga chiqilgan holda tahlil qilinadi. Davlat shakllarining uch asosiy elementi — boshqaruv shakli, davlat tuzilishi shakli va siyosiy rejim — an'anaviy nazariyalar bilan bir qatorda zamonaviy global jarayonlar, raqamli boshqaruv, transmilliy institutlar hamda madaniy omillar nuqtayi nazaridan qayta talqin etiladi. Maqola noodatiy konseptual yondashuvi bilan davlat shakllarini faqat huquqiy kategoriya emas, balki ijtimoiy-sivilizatsion hodisa sifatida ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: davlat shakli, boshqaruv shakli, siyosiy rejim, davlat tuzilishi, raqamli davlat, postmilliy boshqaruv.

Kirish

Davlat shakli — bu davlat hokimiyatining qanday tashkil etilgani, qanday usullar orqali amalga oshirilgani va hududiy jihatdan qanday tuzilishga ega ekanini ifodalovchi kompleks tushunchadir. An'anaviy yuridik adabiyotlarda u quyidagicha izohlanadi:

- Boshqaruv shakli — oliy davlat hokimiyati organlarining tashkil etilishi va ularning o'zaro munosabatlari tizimi;

- Davlat tuzilishi shakli — davlat hududining ichki tuzilishi va markaz bilan hududlar oʻrtasidagi vakolatlar taqsimoti;
- Siyosiy rejim — hokimiyatni amalga oshirish usullari, erkinliklar darajasi va siyosiy ishtirok shakllari.

Davlat shakllari masalasi davlat va huquq nazariyasining eng barqaror va ayni paytda eng bahsli mavzularidan biri hisoblanadi. Klassik yondashuvlarda davlat shakli uchlik konstruksiya orqali tushuntiriladi, ya'ni boshqaruv shakli, davlat tuzilishi shakli va siyosiy rejimning yig'indisi sifatida talqin etiladi. Biroq XXI asrda globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji hamda siyosiy madaniyatlarning o'zaro singish jarayoni ushbu an'anaviy uchlikni qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi davlat shakllarini faqat konstitutsiyaviy-huquqiy tasnif doirasida emas, balki jamiyatning tarixiy xotirasi, siyosiy ong darajasi va texnologik rivoji bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilishdan iborat. Davlat shakli tushunchasi nazariy jihatdan davlat hokimiyatining qanday tashkil etilgani, u qanday usullar orqali amalga oshirilayotgani hamda hududiy jihatdan qanday tuzilishga ega ekanini ifodalovchi kompleks tushuncha sifatida izohlanadi. An'anaviy yuridik adabiyotlarda davlat shakli boshqaruv shakli, davlat tuzilishi shakli va siyosiy rejim kabi tarkibiy elementlardan iborat deb ko'rsatiladi. Boshqaruv shakli oliy davlat hokimiyati organlarining tashkil etilishi va ularning o'zaro munosabatlari tizimini ifodalasa, davlat tuzilishi shakli davlat hududining ichki tuzilishi va markaz bilan hududlar o'rtasidagi vakolatlar taqsimotini belgilaydi. Siyosiy rejim esa hokimiyatni amalga oshirish usullari, fuqarolarning huquq va erkinliklari darajasi hamda siyosiy ishtirok shakllarini aks ettiradi. Noodatiy yondashuvga ko'ra, ushbu elementlar statik emas, balki doimiy evolyutsiyada bo'lgan ijtimoiy mexanizmlar hisoblanadi.

Boshqaruv shakllari an'anaviy ravishda monarxiya va respublika turlariga bo'linadi. Biroq zamonaviy siyosiy amaliyot bu ikki shakl o'rtasida qat'iy va aniq chegaralar mavjud emasligini ko'rsatmoqda. Bugungi konstitutsiyaviy monarxiyalarda monarx real siyosiy hokimiyatni amalga oshiruvchi subyekt sifatida emas, balki milliy birlik, tarixiy davomiylik va madaniy an'analarning ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois zamonaviy monarxiya siyosiy institutdan ko'ra, ko'proq madaniy-sivilizatsion hodisa sifatida talqin etilmoqda.

Respublika boshqaruvi esa odatda xalq suvereniteti va saylovlar orqali hokimiyatni shakllantirish g'oyasi bilan bog'lanadi. Ammo saylov mexanizmlarining haddan tashqari formallashuvi ayrim hollarda legitimlik tushunchasini mazmunan emas, balki protseduraviy darajada qabul qilishga olib kelmoqda. Bu holat respublika shaklining ichki transformatsiyasini va uning zamonaviy muammolarini yaqqol namoyon etadi. Davlat tuzilishi shakli masalasida ham an'anaviy yondashuv unitar, federal va konfederativ davlatlarni farqlashga asoslanadi. Zamonaviy noodaty yondashuv esa davlat tuzilishini faqat hududiy mezonlar orqali emas, balki funksional va institutsional mezonlar asosida baholashni taklif etadi. Raqamli boshqaruv sharoitida markaz va hududlar o'rtasidagi masofa geografik emas, balki institutsional xarakter kasb etmoqda. Natijada "raqamli unitarizm" yoki "virtual federalizm" kabi yangi tushunchalar ilmiy muomalaga kirib kelmoqda. Siyosiy rejimlar odatda demokratik, avtoritar va totalitar turlarga ajratiladi. Ammo zamonaviy jamiyatlarda sof siyosiy rejimlar deyarli uchramaydi. Aksincha, gibrid rejimlar ustunlik qilmoqda. Noodatiy nuqtayi nazarga ko'ra, siyosiy rejimni aniqlashda repressiya darajasidan ko'ra, fuqarolarning siyosiy faolligi yoki befarqligi muhim mezonga aylanmoqda. Chunki siyosiy befarqlik zamonaviy boshqaruvning eng samarali, ammo eng xavfli vositalaridan biri sifatida baholanmoqda. Davlat shakllarining kelajagi postmilliy va raqamli boshqaruv modellariga o'tish ehtimoli bilan bog'liq. Sun'iy intellekt, blokcheyn

texnologiyalari va elektron demokratiya institutlari davlat shakllarining mazmunini tubdan o'zgartirmoqda. Bu sharoitda davlat shakli endi "kim boshqaradi?" degan savolga emas, balki "qarorlar qanday qabul qilinadi va ular kim tomonidan nazorat qilinadi?" degan savolga javob berish orqali belgilanmoqda.

Xulosa

Davlat shakllari tushunchasi o'zgaras nazariv konstruksiya emas, balki jamiyat rivoji bilan birga transformatsiyalanuvchi murakkab tizimdir. Noodatij yondashuv shuni ko'rsatadiki, davlat shakllarini tushunish uchun faqat konstitutsiyani emas, balki jamiyatning siyosiy madaniyati, texnologik darajasi va tarixiy tajribasini ham tahlil qilish zarur.

Mazkur maqola davlat shakllarini yangi ilmiy rakursda ko'rib chiqish va kelajak tadqiqotlari uchun konseptual asos yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Алексеев С.С. **Теория государства и права**. — Москва: Норма, 2019.
2. Венгеров А.Б. **Теория государства и права**. — Москва: Омега-Л, 2018.
3. Марченко М.Н. **Проблемы теории государства и права**. — Москва: Проспект, 2022.
4. Керимов Д.А. **Методология права**. — Москва: Норма, 2020.
5. Гаджиев К.С. **Политическая философия**. — Москва: Логос, 2021.